Robert Jarvis, Michael Closen, Donald Hermann, Arthur Leonard (1991), *Aids Law*. St. Paul (Mn., USA): West Publishing Company; 349 str.

Zaradi pandemične narave je aids presegel zdravstvene vidike in postal obsežen pravni problem. Prikaz ameriške monografije »Zakonodaja o aidsu« ima namen opozoriti na širok spekter vprašanj, ki se bodo ali so se že pojavila tudi pri nas.

Aids je v monografiji obravnavan z vidika pravne ureditve naslednjih področij: zaposlovanja in dela, izobraževanja, družinskih razmerij, zavarovalništva, zdravstvenega varstva (*health care*), kazenskega prava, odškodninske odgovornosti, javnega zdravstva (*public health*) in mednarodnega prava.

Na področju zaposlovanja in dela je zanimiv položaj ljudi z virusom HIV, ki ne kažejo bolezenskih znakov, ter njihova morebitna nevarnost za sodelavce in stranke. Razen posebnih dejavnosti, kjer je možen stik s krvjo, je taka nevarnost zelo majhna. Ljudje z aidsom ali z virusom HIV sodijo po prevladujočih stališčih med invalidne osebe, zato zanje veljajo predpisi o prepovedi diskriminacije invalidnih oseb ter o zagotovitvi posebnih ukrepov, kot so prilagoditev delovnih naprav, dostopnost prostorov ipd.

Ugovljanje virusa HIV pri zaposlenih in pri kandidatih za zaposlitev ni prepovedano. Testiranje pa mora biti enako za vse, rezultati se ne smejo uporabiti tako, da bi povzročali diskriminacijo, in zgotovljena mora biti tajnost testnih rezultatov.

Glede prejemkov iz pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja, ki ju organizirajo delodajalci, velja stališče, da je treba aids obravnavati enako kot druge bolezni. Prizadetih ni dovoljeno izločiti iz zavarovanja. Aids zadeva tudi varnost in zdravje pri delu ter odnose med delodajalci in sindikati. Ravnanje v zvezi z aidsom postaja predmet kolektivnih pogodb.

Nekateri večji delodajalci so izrecno opredelili svoja stališča do ljudi z aidsom. Večinoma navajajo, da ne bodo izvajali diskriminacije zoper tiste, ki so zmožni za delo in ne predstavljajo pomembne nevarnosti infekcije za sodelavce ali stranke. Mnogi sprejemajo koncept koordinirane skrbi, po katerem kadrovska služba pomaga prizadetim.

V sklop zaposlovanja in dela je vključen tudi problem diskriminacije strank v dejavnostih, ki izvajajo osebne usluge, npr. v kozmetičnih salonih. Prevladuje stališče, da strank ni dovoljeno odkloniti, tudi če imajo HIV.

Na izobraževalnem področju so se pojavile tri teme: pravica otrok z aidsom, da obiskujejo šolo, pravica učiteljev z aidsom, da nadaljujejo poučevanje, in vloga šol pri izobraževanju o aidsu.

Pravice otrok do šolanja v javnih šolah temeljijo na prepovedi diskriminacije zaradi invalidnosti in na predpisih o pravici invalidnih otrok do izobraževanja. Pomembno je stališče vrhovnega sodišča, da ni utemeljenega razloga, da učenci, za katere je ugotovljeno, da imajo virus HIV, ne bi smeli obiskovati pouka. V šoli so morda še drugi otroci, ki tudi imajo virus, a se tega ne ve, in pomenijo enako, tj., minimalno nevarnost. Zakon, ki ureja pravico invalidnih otrok do izobraževanja, podpira integracijo invalidnih otrok. Uveljavilo se je stališče, da otrok s HIV ni mogoče imeti za invalidne, če ne kažejo znakov bolezni, saj za obiskovanje pouka ne potrebujejo posebnih pripomočkov ali posebnih izobraževalnih programov. Sporno je, ali sploh in koga na šoli

informirati, da ima učenec HIV. Preprečevanje »krvavih dogodkov« je boljša preventiva kot odkrivanje identitete posameznikov, za katere je ugotovljeno, da imajo virus.

Pravna podlaga za to, da učitelji s HIV delajo naprej, je sodna odločba, ki se nanaša na tuberkuloznega učitelja. Po njej ni mogoče odpustiti osebe z nalezljivo boleznijo, ki je sicer sposobna za delo (*otherwise qualified*). »Sposobnost« se nanaša na fizične in psihične zmožnosti posameznika in morebitno tveganje za ostale v učilnici.

Posebno zanimivo je vprašanje vzgoje in izobraževanja o aidsu. Verjetno je, da aids pri mladih odraslih izvira iz okužbe s HIV v najstniških letih. Informiranje o nevarnostih okužbe naj bi po mnenju nekaterih spodbujalo najstnike k spolni aktivnosti, homoseksualnosti in uživanju drog. Posega tudi v vzgojne pravice staršev in v nekatere religiozne norme. Pričakujejo spore o svobodnem izpovedovanju vere, o pravicah staršev glede vzgoje otrok, o svobodi izražanja in o pristojnostih države v javnem zdravstvu.

Aids je imel precej stranskih učinkov na načine družinskega življenja, zlasti na neporočene in istospolne pare. Odkar se je razširil, več parov ostaja skupaj in živi v monogamni zvezi. Kot za druge nalezljive bolezni tudi za aids velja, da je posameznik dolžan opozoriti druge, zlasti zakonca ali partnerja, na nevarnost, da jih okuži.

HIV pri zakoncu je utemeljen razlog za razvezo, ker predpostavlja nezvestobo ali uživanje drog. Vendar pa je sodišče dovolilo očetu, ki ima HIV, stike z otrokom, ker se aids ne prenaša z običajnimi aktivnostmi v gospodinjstvu.

Najbolj tragične posledice ima aids pri novorojencih. Mnoge otroke z virusom ali aidsom starši zapustijo, ker so nesposobni skrbeti zanje ali pa so tudi sami bolni. Za take otroke je skoraj nemogoče najti rejnike ali celo posvojitelje. V večini primerov jih čaka kratko, samotno in mučno življenje.

Za ljudi z aidsom, ki živijo v netradicionalnih življenskih skupnostih, je pomembno, da pravočasno določijo pooblaščenca za urejanje finančnih in poslovnih zadev. Če želijo zapustiti premoženje partnerju, je treba oporoko napisati čim prej, da je ne bi bilo mogoče spodbijati zaradi mentalnih posledic zapustnikove bolezni. Enako velja za želje o pogrebu, če je pričakovati konflikte s tradicionalno družino.

Zadnji problem sta smrtovnica in osmrtnica, ker bi lahko imelo razkritje vzroka smrti neugodne posledice za družino.

V ZDA je zdravstveno zavarovanje zagotovljeno pri zasebnih zavarovalnih družbah, s skupinskim zavarovanjem prek delodajalca ali z individualnim zdravstvenim zavarovanjem. Aids je kot draga bolezen za zavarovalnice veliko tveganje, ki ga poskušajo izključiti z zahtevami po predhodnem testiranju in ugotavljanju življenskega stila zavarovancev. (Ne)dopustnost take prakse je v posameznih državah različno urejena.

Ocenjujejo, da 37 milionov Američanov nima nikakršnega zdravstvenega zavarovanja. Ti so odvisni od javnega sektorja: varstva veteranov, programa *Medicare*, pri katerem je predpisana dveletna čakalna doba od tedaj, ko se ugotovi telesna prizadetost, in *Medicaid*, za katerega velja dohodkovni cenzus. *Medicaid* je dostopen osebam z aidsom, ki imajo omejene dohodke, vendar šele, ko z lastnimi sredstvi ne morejo več plačati zdravljenja.

Na področju zdravstvenega varstva so najpomembnejša vprašanja: ali so zdravstvene organizacije dolžne zdraviti in negovati paciente z aidsom; ali imajo dolžnost oziroma pravico, da o okužbah poročajo organom oblasti; kakšne obveznosti imajo zdravstvene organizacije do svojih zaposlenih, katerim so naložile skrb za paciente z aidsom.

Na splošno velja, da bolnišnice niso dolžne sprejeti vsakega pacienta, razen če gre za nujne primere. Za zdravstvene organizacije, ki prejemajo zvezna sredstva, vključno z *Medicare* in *Medicaid*, veljajo zvezna pravila o prepovedi diskriminacije zaradi prizadetosti. Osebe s HIV so

prizadete zato, ker so invalidne, ali pa zato, ker drugi menijo, da so nevarne njihovemu zdravju.

Ameriško zdravniško združenje (*American Medical Association*) je sprejelo izrecno stališče, da je zdravnikova etična dolžnost zdraviti osebe s HIV in aidsom.

Testiranje navzočnosti HIV je dovoljeno, če je v zvezi z diagnosticiranjem in zdravljenjem pacienta. Sporno je, če ga izvajajo zato, da bi zmanjšali nevarnost okužbe zdravstvenih delavcev. *Centers for Disease Control* (CDC) in drugi organi javnega zdravstva nasprotujejo splošnemu testiranju pacientov in priporočajo dosledno izvajanje ukrepov za preprečevanje okužbe. Testiranje je dovoljeno s pristankom pacienta, ki mora biti pred tem informiran, rezultate testa mu je treba pošteno pojasniti. Če so pozitivni, mora dobiti nasvete, kako naj ravna, da ne bi okužil drugih, dobiti mora informacije o nadaljnjem testiranju, zdravljenju in dostopnosti psihiatrične pomoči. Rezultati testov so zaupni.

Če osebe, ki vedo, da imajo HIV, namenoma ali iz malomarnosti ogrožajo zdravje drugih, so za to kazensko odgovorne. Gre lahko za kazniva dejanja zoper življenje in telo, za ogrožanje javnega zdravja, v nekaterih državah pa so različna ravnanja oseb s HIV, ki se vede angažirajo v aktivnostih, s katerimi bi lahko okužile druge, opredelili kot samostojna kazniva dejanja.

Z aidsom so povezani številni odškodninski zahtevki. Največ je bilo tožb oseb, ki so prejele s HIV okuženo kri ali krvne produkte. Prevladuje stališče, da je transfuzija krvi storitev oz. usluga, ne prodaja izdelka, kar je zelo pomembno za ugotavljanje odgovornosti bolnišnic, krvnih bank in podobnih organizacij.

Bile so tudi tožbe zaradi spolnega prenašanja HIV. Ker se virusa ne da ugotoviti takoj, je dokazovanje vzročne zveze težavno. Podobno velja za prenašanje virusa HIV med uživalci drog. Poseben problem je odškodninska odgovornost za rojstvo okuženega otroka. Odškodninske zadeve, povezane z aidsom, se nanašajo tudi na obrekovanje, kršitve pravice do zasebnosti in psihično trpljenje.

V ZDA ima država velika pooblastila v javnem zdravstvu. Aids je v predpisih zajet na tri načine: kot nalezljiva bolezen, kot bolezen, ki se spolno prenaša, in v posebnih določbah o aidsu. Z namenom, da bi zagotovili sodelovanje prebivalstva, je varovanje zaupnosti strogo, vendar v posameznih državah različno urejeno. Pomembno je stališče, da javni interes, zagotoviti preskrbo s krvjo, prevlada nad zahtevo po odkritju identitete krvodajalcev v morebitnih drugih sporih.

Poročanje zdravstvenim oblastem o primerih aidsa in okuženosti s HIV je v vseh državah obvezno, ker je nujno zaradi zbiranja epidemioloških podatkov, zdravstvene preventive in raziskovanja. Sporočanje osebnih podatkov o okuženih osebah je v posameznih državah različno urejeno. V 40-tih letih so z ugotavljanjem spolnih partnerjev bolnikov poskušali preprečevati širjenje sifilisa. V primeru aidsa to ni smiselno, ker je pri najbolj ogroženih skupinah neizvedljivo in ker povzroča hud vdor v zasebnost. V nekaterih državah je treba o okuženosti bolnika s HIV obvestiti tiste, ki so ogroženi zaradi svojega dela, npr. ekipe reševalnih vozil, zdravstveno osebje v urgentnih oddelkih, ponekod tudi gasilce, policiste in pogrebnike.

Karantena oziroma izolacija je dopustna le v skrajnih primerih zaradi vedenja prizadetega, nikakor pa ne zgolj zaradi njegovega stanja.

Predmet mednarodnega prava so zlasti odnosi med državami in delovanje mednarodnih organizacij. Programe v zvezi z aidsom izvaja Svetovna zdravstvena organizacija (WHO). Splošna deklaracija o pravicah človeka vsebuje vrsto določb, ki so pomembne za osebe z aidsom, npr. splošno prepoved diskriminacije, enakost pred zakonom, svobodo gibanja (vključno s potovanjem v drugo državo), pravico do zasebnosti, enak dostop do uslug javnih služb, pravico do dela in do primerne življenske ravni.

V ZDA sega na to področje pravna ureditev imigracije. Med tujci, ki jim ni

dovoljen vstop v ZDA, so tudi osebe, ki imajo kakršnokoli nevarno nalezljivo bolezen.

V globalnem merilu so posamezne države na področju mednarodnih odnosov glede aidsa sprejele različne ukrepe, »od razumnih do nelogičnih«. Med slednjimi avtorji navajajo ponesrečen celovški poskus, da bi lahko dobili dovoljenje za delo samo tisti tujci, ki bi dokazali, da so HIV-negativni.

Iz prikaza pravnih disciplin, ki se v ZDA ukvarajo z aidsom, izhaja, da je na tem področju veliko problemov, ki so aktualni tudi za socialno delo.

Andreja Kavar-Vidmar